

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ РЕГІОНАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ

У статті проаналізовано і виявлено нові тенденції впливу кількісних зрушень у структурах господарських комплексів регіонів на окремі показники їхнього економічного та соціального розвитку, обґрунтовано перехід до нової моделі прогнозування і програмування територіального розвитку.

Ключові слова: національна економіка, державне регулювання, територіальний розвиток, прогнозування, господарський комплекс, кількісні зміни, тенденції.

I. Вступ

Необхідність створення передумов для формування і розвитку в кожному регіоні, місті України сучасного виробничого комплексу, здатного до розвитку та забезпечення внутрішніх потреб, нарощування експорту конкурентоспроможної продукції та послуг, збільшення обсягів виробництва наукоємної продукції на основі якнайповнішого використання ресурсного потенціалу регіону залишається одним з основних завдань державної регіональної політики України від часів її прийняття. Конструктивний підхід до удосконалення державної системи регулювання територіальних аспектів розвитку національної економіки передбачає урахування регіональної специфіки під час розроблення економічної, соціальної, фінансової політики держави, формування для кожної територіальної одиниці власного комплексного господарського механізму, який охопив би усі сфери економічного і соціального розвитку, що потребує подальшого удосконалення аналітико-синтетичного забезпечення механізму прогнозування і програмування економічного розвитку країни, особливо у довгостроковій перспективі. Проблемам прогнозування економічного і соціального розвитку країни і регіонів присвячено багато праць українських науковців, зокрема Ю. Бажала, В. Бакуменка, Є. Бойка, В. Гейця, О. Осауленка та ін. Разом з тим, сучасні якісні і, особливо, кількісні прогнозні прорахування сценаріїв розвитку національної економіки і її територіальних складових, здійснені у більшості наукових праць, мають загальний суттєвий недолік: вони засновані на використанні моделей передбачення рівня показників економічного розвитку країни і регіонів на основі екстраполяції існуючих в економіці тенденцій на певний проміжок часу у майбутньому. Такий підхід обмежує можливість завчасного виявлення відхилень у перебігу економічних і соціальних про-

цесів і явищ, виникнення нових тенденцій і закономірностей економічного розвитку і, як результат, підвищення ефективності державного регулювання економічного розвитку країни та регіонів.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз кількісних змін у господарських комплексах регіонів України і їх впливу на показники економічного та соціального розвитку територій з метою виявлення нових тенденцій і закономірностей в економіці країни та регіонів і визначення напрямів удосконалення системи прогнозування і програмування економічного розвитку країни та її територій.

III. Результати

Наявність і поєднання певних природно-географічних, історико-культурних, демографічних, політичних і адміністративних факторів, що формують регіон як частину території держави, в межах якої функціонує певний комплекс галузей виробництва, ринкової і соціальної інфраструктури, є визначальними і у процесі формування регіональної структури економіки, тобто комплексу господарських утворень на окремих територіях. Характерною рисою для України на початкових етапах соціально-економічного реформування був вибір адекватної її соціально-економічним умовам економічної політики, що могла б сприяти найбільш ефективному використанню ресурсів і зниженню суспільних витрат її реалізації. При становленні ринкових відносин, насамперед, зростала важливість вирішення проблем розвитку господарства окремих регіонів. Однак тривалий час регіональні аспекти економічних відносин ігнорувалися, хоча саме ці аспекти зумовили певні тенденції, що є найхарактернішими рисами соціально-економічного стану регіонів України. Спрямованість регіонального господарського комплексу у русло саморозвитку для здійснення розширеного економічного відтворення і відповід-

ність конкретних цілей структурної трансформації економіки регіону є інваріантним змістом будь-яких стратегічних планів, програм, заходів, які розроблялися у межах державної регіональної політики від часу здобуття незалежності. Наукова думка акцентувала необхідність посилення уваги до регулювання розвитку територій, пошуку оптимальних співвідношень між централізацією і делегуванням повноважень місцевим органам управління, нівелювання розбіжностей між регіонами-лідерами і регіонами, неблагополучними з погляду соціально-економічного стану, тобто досягнення гармонійного розвитку регіонів і держави в цілому. З урахуванням цих завдань державна регіональна політика покликана забезпечити формування оптимальної високоефективної структури господарства регіонів, яка б сприяла їхньому комплексному розвитку на основі природно-ресурсного, виробничо-економічного, науково-технічного та людського потенціалів, наявної інфраструктури, історико-культурних надбань і традицій з використанням переваг та можливостей геополітичного стану регіону. Необхідність реалізації визначених цільових настанов об'єктивно зумовлює посилення уваги до наукового обґрунтування загальних контурів можливих змін у соціально-економічному стані регіонів і країни в цілому, визначення альтернативних шляхів і строків досягнення запланованих змін у процесі регіонального розвитку, тобто до економічного прогнозування.

Концептуальні положення прогнозування соціально-економічного розвитку регіону включають цільові завдання на перспективу, які формуються виходячи з аналізу фактичного стану економіки, її соціального рівня та ресурсних можливостей. Проведення цільового аналізу соціально-економічного розвитку регіону має на меті визначення:

- стану і перспектив розвитку регіону як органічної складової соціально-економічної системи країни;
- тенденцій соціально-економічного зростання регіону порівняно з розвитком соціально-економічної системи країни з метою визначення основних напрямів зростання;
- характерні особливості та вплив внутрішніх чинників на розвиток регіону, рівень імовірності збереження темпів зростання в майбутньому.

У науковій літературі висвітлено понад сто різних методів прогнозування, які мають складну класифікацію, але з позицій придатності для вирішення завдань прогнозування соціально-економічного розвитку регіону (далі – СЕРР) можна виділити чотири основні групи: інтуїтивні, суб'єктивні, евристично-екстраполяційні, експлікативні.

Методологічні засади аналізу і прогнозування СЕРР мають певні особливості, на наявність яких вказано в праці Є. Бойко [1]:

- прогнози СЕРР не можуть бути зведені до набору взаємно погоджених показників, оскільки через вплив випадкових процесів і відхилень, які порушують якісну однорідність прогнозних тенденцій, прогнози є варіантними або навіть альтернативними;
- сценарій СЕРР має враховувати умови розвитку національної економіки, які впливають на розвиток регіонів;
- сценарій СЕРР визначається внутрішньорегіональними факторами розвитку, зокрема наявним економічним і виробничим потенціалом, природними і трудовими ресурсами, рівнем розвитку регіональної інфраструктури тощо.

Виникнення кількох можливих сценаріїв СЕРР, зумовлене варіативністю прогнозного розвитку регіонів, пропорційно збільшує обсяги аналітико-синтетичного опрацювання показників стану регіональної економічної системи і їх динаміки. У зв'язку з цим набуває особливого значення раннє виявлення нових тенденцій і закономірностей, що виникають у процесі СЕРР. Своєчасна ідентифікація нових економічних явищ і процесів, які виникають як результат розвитку національної економіки і відповідної реакції регіональної економічної системи, дасть змогу уточнити прогнозні показники СЕРР до настання визначеного терміну і передбачити заходи корегування траєкторії регіонального розвитку. Крім того, урахування нових тенденцій і закономірностей, що були виявлені, дасть можливість підвищити якість як експертних оцінок майбутнього стану регіону, так і експлікативних моделей СЕРР і країни в цілому.

Виходячи з викладеного, було проведено аналіз кількісних параметрів структурної трансформації господарських комплексів за період 2001–2010 рр. по регіонах України. Дослідження проводилося на основі даних Держкомстату України [2] і дало змогу виявити такі особливості структурного розвитку господарських комплексів регіонів.

Дані Єдиного державного реєстру підприємств, організацій та установ України (далі – ЄДРПОУ) – автоматизованої системи збирання, нагромадження та опрацювання даних про всіх юридичних осіб, відокремлені підрозділи юридичних осіб, що знаходяться на території України, а також відокремлені підрозділи юридичних осіб України, що знаходяться за її межами, – свідчать про стійке зростання кількості суб'єктів ЄДРПОУ на території всіх регіонів країни. Для уявлення цієї інформації на рис. 1 показано динаміку кількості суб'єктів ЄДРПОУ у промислово розвинених регіонах України у 2001–2010 рр., яка має висхідну тенденцію по всіх досліджених регіонах.

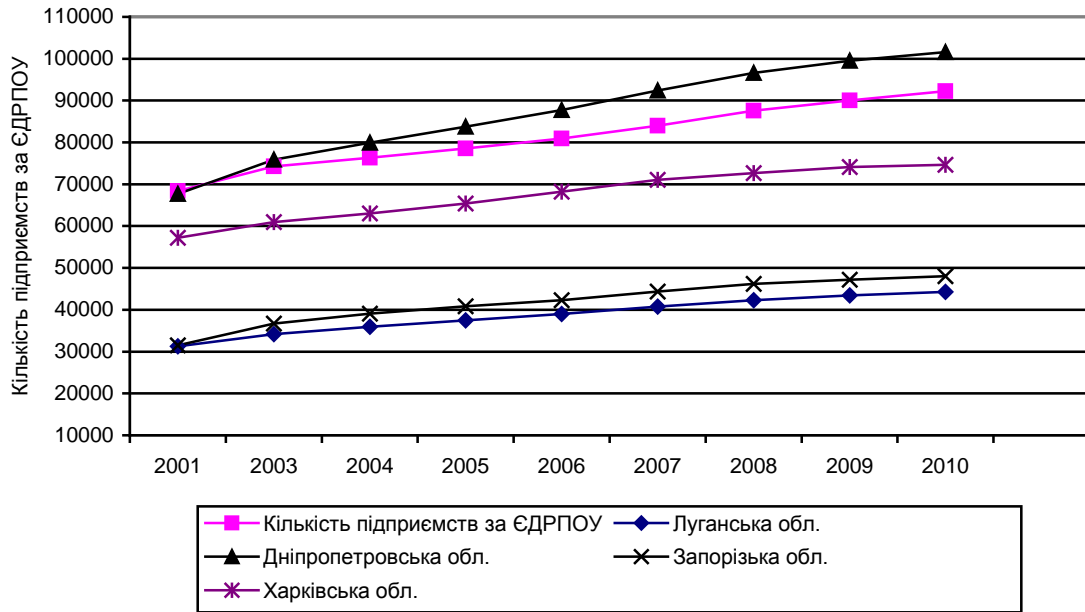

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів ЄДРПОУ у промислово розвинених регіонах України у 2001–2010 рр. (дані на початок року)

Аналіз темпів щорічного приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ по регіонах засвідчив, що вони, незважаючи на вихідні умови структурних трансформацій у кожному регіоні, які суттєво різнилися між собою і демонстрували різні темпи приросту, з 2003 р. гранично зблизилися між собою й демонструють однакові тенденції: незначне зростання до 2006 р., а

потім такий самий дружний спад. Окремо зауважимо: зменшення темпів приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ по всіх регіонах України фіксується за два роки до початку світової фінансової кризи. На рис. 2 подано описані тенденції для 8 регіонів України, до яких включено як сільськогосподарські, так і промислові регіони для порівняння.

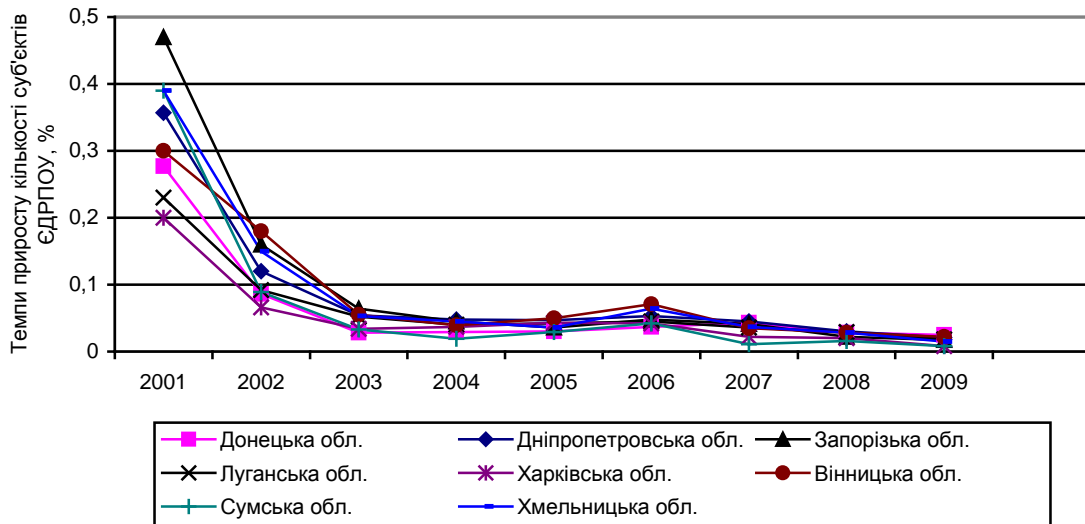

Рис. 2. Темпи приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ по регіонах України у 2001–2009 рр., %

Другою особливістю структурної перебудови господарських комплексів регіонів України останніми роками виявився той факт, що зростання кількості підприємств, організацій і установ на їх територіях вплинув на інші показники регіонального розвитку дуже незначним чином. Зв'язок між темпами приросту кількості

суб'єктів ЄДРПОУ та іншими характеристиками СЕРР визначався за допомогою кореляційного аналізу ППП MS Excel. За результатами аналізу отримано коефіцієнти попарної кореляції темпів кількісного зростання господарських комплексів регіонів та індексів промислової продукції за регіонами, серед яких

найвищій показник має Тернопільська область ($R = 0,3674$), а найнижчий – Донецька область ($R = 0,1909$). Коефіцієнти попарної кореляції темпів зростання кількості ЄДРПОУ та індексів сільськогосподарської продукції коливаються на рівні від $R = 0,1678$ в Одеській області до $R = 0,4014$ у Кіровоградській.

Невисока кореляція спостерігається між темпами приросту кількості підприємств, організацій і установ та кількості найманих працівників по регіонах України, при цьому зв'язок має зворотний характер, що може свідчити про тенденцію до зменшення кількості штатних працівників на підприємствах України і кількісне зростання за рахунок утворення малих підприємств і суб'єктів підприємницької діяльності.

Деяко тісніший зв'язок спостерігається між темпами приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ і кількості працевлаштованих (коефіцієнти кореляції на рівні $0,4-0,6$), що може пояснюватися тим, що значна частина осіб працевлаштовується за рахунок новостворених малих підприємств. Ця гіпотеза підтверджується також виявленими тенденціями до зростання кількості найманих працівників малих підприємств і частки найманих працівників малих підприємств у загальній їх кількості, які є характерними для всіх без винятку регіонів України. Кількісні дані, що унаочнюють виявлені закономірності, представлені на прикладі промислово розвиненої Донецької і переважно аграрної Сумської областей у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця окремих показників соціально-економічного розвитку
Донецької і Сумської областей

Роки	Донецька область				Сумська область			
	Темпи приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ, %	Темпи приросту кількості найманих працівників, %	Темпи приросту кількості працевлаштованих, %	Індекси промислової продукції, % до поперед. року	Темпи приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ, %	Темпи приросту кількості найманих працівників, %	Темпи приросту кількості працевлаштованих, %	Індекси промислової продукції, % до поперед. року
2002	8,6	-4,2	19,7	104	3,9	-7,5	57,4	103
2003	2,8	-2,8	3,5	119	3,3	-5,4	1,0	117
2004	2,9	-1,8	5,7	112	1,9	-4,8	31,9	108
2005	3,0	-0,5	7,4	92	2,9	-4,7	-4,2	113
2006	3,7	0,0	-7,3	106	4,2	0,8	-4,3	104
2007	4,3	1,3	10,8	108	1,1	-1,0	-1,0	108
2008	2,8	-1,2	-7,2	92	1,6	-2,0	0,0	106
2009	2,5	-8,7	-37,1	78	0,8	-8,5	-47,0	83

Описані вище тенденції і закономірності структурних трансформацій господарських комплексів регіонів, отримані за допомогою евристично-екстраполяційних методів, потребують, з одного боку, осмислення й відображення в експлікативних моделях СЕРП, а з іншого – перегляду принципів ефективної взаємодії механізмів цілепокладання та прогнозування розвитку національної економіки на державному рівні. Стан, що склався, є результатом нормативного прогнозування у межах моделі “згори донизу”, яка була актуальною для трансформаційного періоду в економіці України з його суперечливими процесами, коли спроби передбачити всі можливі і бажані варіанти довгострокової динаміки кожного регіону без урахування тенденцій розвитку економіки країни в цілому виявлялися безперспективними.

Консервація домінуючого підходу від загального до часткового, тобто від варіантів розвитку соціально-економічної системи країни до обґрунтування прогнозу в межах конкретного регіону з урахуванням його специфіки й особливостей, характерного для командно-адміністративної системи управління економікою, в умовах сьогоден-

ня нівелює прояви саме цієї специфіки та особливостей регіонів, які повинні зумовити для кожного з них вибір власного, найбільш ефективного шляху розвитку.

IV. Висновки

Процес прогнозування СЕРП передбачає встановлення мети або комплексу цілей та узгодження всіх етапів процесу розроблення прогнозу з поставленими завданнями та визначеними цілями. Найбільш ефективного визначення тенденцій розвитку великих систем можна досягати поєднанням дослідного (пошукового) і нормативного прогнозування, які забезпечують одночасно як оцінку перспективних тенденцій розвитку економіки, так і визначення шляхів і термінів досягнення бажаного стану економічного та соціального розвитку країни і її регіонів на основі досягнутих результатів і встановлених орієнтирів. Виявлені в дослідженні особливості структурної перебудови економік регіонів як складових національної економіки свідчать не тільки про недостатню ефективність і результативність функціонування таких механізмів регулювання регіонального економічного розвитку, як прогнозування і програмування СЕРП, а й про об'єктивну

потребу виваженого і методично та організаціїно забезпеченого переходу до моделі формування прогнозів соціально-економічного розвитку держави і регіонів за принципом “знизу догори”. Такий принцип передбачає встановлення цілей і шляхів їх досягнення на місцях і донесення їх на державний рівень. Держава у цьому випадку покликана виконувати функції координації і контролю за реалізацією політики регіонального розвитку, яку узгоджує із загальнодержавними пріоритетами соціально-економічного розвитку. Така модель притаманна країнам з досить високо розвиненими ринковими умовами господарювання і передбачає більш високий рівень самостійності (автономності) СЕРР, що забезпечує формування такого соціально-економічного середовища, в межах якого території, які мають наділену законом самостійність, підвищують відповідальність регіональних та місцевих органів влади й управління за вирішення поточних та перспективних проблем територій. У такому разі механізм прогнозування і програмування СЕРР має передбачати

можливість виконання закріпленої за державою функції контролю. У разі відхилення результатів СЕРР від критеріїв сталості або відхилення регіональної системи від досягнення цільових орієнтирів сталості розвитку держава матиме змогу реалізовувати регулятивну функцію регіонального розвитку, залишаючи право і реальну можливість регіонів іти власним шляхом розвитку, означеним цілями і забезпеченим ресурсами. Структура господарського комплексу територіального утворення, її кількісні і якісні зміни за умови реалізації такої моделі об’єктивно зумовлюватимуться ієрархією цілей економічного і соціального розвитку та наявними у нього ресурсами.

Список використаної літератури

1. Бойко Є.І. Концептуальні засади прогнозування соціально-економічного розвитку регіону / Є.І. Бойко // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С. 89–97.
2. Статистичний щорічник України / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Держкомстат, 2010. – 566 с.

Стаття надійшла до редакції 05 березня 2012 р.

Шкрабак И.В. Направления совершенствования прогнозирования развития национальной экономики и ее региональных составляющих

В статье проанализированы и выявлены новые тенденции влияния количественных изменений в структурах хозяйственных комплексов регионов на отдельные показатели их экономического и социального развития, обоснован переход к новой модели прогнозирования и программирования территориального развития.

Ключевые слова: *национальная экономика, государственное регулирование, территориальное развитие, прогнозирование, хозяйственный комплекс, количественные изменения, тенденции.*

Shkrabak I. Directions of improvement of prognostication of development of national economy and her regional constituents

In the article an analysis is executed and deduced new tendencies of influence of quantitative changes in the structures of economic complexes of regions on the separate indexes of their economic and social development, passing is reasonable to the new model of prognostication and programming of territorial development.

Key words: *national economy, government control, territorial development, prognostication, economic complex, quantitative changes, tendencies.*